

MET ESSAYS VAN:
HANS ALMA, PAUL JUFFERMANS
GERRIT MANENSCHUIN, JAN JAAP DE RUITER
HANS VAN DER VEN, GERARD WIEGERS
JEAN-PIERRE WILS, THEO DE WIT
EVERT VAN DER ZWERDE

GELOOF EN VERLICHTING

OORDELEN OVER RELIGIE
HANS VAN DER VEN (RED.)

PAMON

GELOOF EN VERLICHTING

OORDELEN OVER RELIGIE

HANS VAN DER VEN (RED.)

Soeterbeeck Programma
Radboud Universiteit Nijmegen

Islam als bouwende kracht in Europa: een haalbare kaart?

Jan Jaap de Ruiter

1. Religie in het handelen en in het hart

In een recente publicatie van mijn hand merkte ik op dat de christelijke wereld vol is van de thema's schuld en boete, zonde en berouw.¹ Amerikaanse televisiedominees belijden schuld voor hun overspel of voor malversaties met het geld van de gelovigen. Maar hun optreden heeft iets onechts want vervolgens gaan ze over tot de orde van de dag. De zonde is beleden, de schuld is bekend, de vergeving ontvangen. Het kwam en komt me voor dat dit ritueel van belijden en bekennen in feite neerkomt op een weglopen voor verantwoordelijkheid. Het ritueel van schuld en boete, zonde en berouw lijkt mij typerend voor de Europese en Amerikaanse wereld. Die indruk werd alleen maar versterkt tijdens mijn regelmatige verblijf in Egypte en Marokko, twee islamitische landen. Ik heb daar in de media nooit mensen aangetroffen die het traject van schuld en boete volgden zoals ik dat zo goed kende uit het Westen. Veeleer zie je, bijvoorbeeld in de geschreven pers van Marokko, dat critici anderen, bijvoorbeeld ministers, wijzen op hun verantwoordelijkheid voor een bepaalde misstand. Degenen die onder kritiek gesteld worden, wijzen die kritiek dan als onterecht af óf ze aanvaarden haar en erkennen dat deze of gene kwestie inderdaad hun verantwoordelijkheid is. Het huichelachtige zonde-en-berouwbetoog tref je in die landen niet aan. Als ik kijk naar moslims in Europa, dan valt me op dat ook zij daar weinig last van hebben. Ik vind dat wel verfrissend. Het maakt de omgang met menselijk falen wat minder zwaarmoedig. De andere kant van de medaille is, dat emotionele betrokkenheid in dat verant-

1 De Ruiter, 'Zonde', in: idem, *De statistieken der religies*, p. 85-89.

woordelijkheidsverhaal nauwelijks een rol speelt. Daardoor komt het in onze westerse ogen allemaal wat koud en los over: men neemt verantwoordelijkheid of niet. En daarmee is de kous af.

Als je in de bijbel zoekt naar plaatsen waar het woord 'zonde' voorkomt, dan is het resultaat ronduit ontmoedigend. Ik heb het woord in enkel- en meervoud maar liefst 417 keer geteld, waarvan 188 keer in het Nieuwe Testament en 229 keer in het Oude Testament. Dat andere heilige boek, de koran, gebruikt het woord 'zonde' daarentegen slechts 74 keer. De koran contrasteert in dit opzicht dus sterk met de bijbel. Blijkaar is de islam bepaald niet doortrokken van een zonde-en-berouwbesef. Persoonlijke ervaringen in de omgang met moslims bevestigen dat. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat moslims geen besef van goed-en-kwaad of van morele verantwoordelijkheid hebben. Dat hebben ze wel degelijk.

Moslims worden in hun handelen geïnspireerd door een islamitische manier van omgaan met verantwoordelijkheid en schuld, net zoals de mensen uit van oudsher christelijke landen geïnspireerd worden door de joods-christelijke traditie. Ik heb al gezegd waar mijn voorkeur naar uitgaat. Toch wil ik de vraag stellen of mensen in hun dagelijks leven ooit handelen met God in hun hart en God op hun tong. Deze vraag is belangrijk wanneer wij sericus willen ingaan op de vraag of religie achterhaald is. Is religie als motivatie tot en inspiratie voor handelen niet meer van deze tijd? Is religie alleen zinvol in tijden van angst en oorlog, armoede, onwetendheid en slavernij, maar niet in een moderne samenleving die op het punt staat het primaat over leven en dood te claimen? Wie de romans van Michel Houellebecq leest, moet wel erkennen dat zijn beschrijving van de manier waarop de mens macht krijgt over leven en dood niet geheel en al uit het ongerijmde komt.² Ook ikzelf heb eens geschreven over dit thema: 'Welcome to the club was het enige wat mat klinkende en ongeïnteresseerde commentaar dat de Schepper van de mens had op de gebeurtenissen op aarde (i.e. het verkrijgen van het eeuwige leven). Hij was natuurlijk altijd op de hoogte geweest van dit lot van de mensheid en Hij had het indertijd ook zo gewild en verordonneert:

2 Houellebecq, *Elementaire deeltjes*. Houellebecq, *Mogelijkheid van een eiland*.

de mens zou Hem tot eeuwig gezelschap zijn. Maar inmiddels had ook de Schepper ontdekt dat het eeuwige leven dat zo begeertlik en zo nastrevenswaardig leek, uiteindelijk zo oersaai en uitzichtloos was. Het was allemaal meer van hetzelfde. De Schepper had er nu een paar miljard collega's bij maar blij was Hij niet. Hij wist dat de Godmensen Zijn lot in eenzaamheid en uitzichtloosheid tot in alle eeuwigheid met Hem zouden moeten delen.³

Volgens politicoloog Hoogerwerf zijn religies niet noodzakelijkerwijs tegen vooruitgang en ontwikkeling gekant.⁴ Integendeel, in zijn werk *Vooruitgang en verval*. *Denkers over geschiedenis en toekomst* labelt hij het jodendom als een religie van hoop en het christendom als een religie van religieuze en sociale vernieuwing.⁵ Hij beaargumenteert zijn stelling aan de hand van teksten uit Thora en Nieuwe Testament. Die teksten spreken over hoop en vernieuwing. Ik was als arabist uiteraard erg nieuwsgierig naar zijn visie op de relatie tussen islam en vernieuwing. Tot mijn teleurstelling moest ik echter vaststellen dat hij in de paragraaf over *Islam en vooruitgang* bekennt te weinig van de islam te weten om tot een geloofwaardige uitspraak hierover te komen.

Deze bijdrage stelt de volgende vragen centraal: Is religie achterhaald? Is de islam achterhaald? Ik wil aantonen dat islam een religie kan zijn die inspireert tot ontwikkeling en vooruitgang, maar dat dezelfde religie ook kan aanzetten tot afstomping, verwording en blinde haat. Als ik die vragen naar vermogen beantwoord heb, hoop ik een nader antwoord te geven op de vraag of religie vandaag de dag in de Nederlandse maatschappij achterhaald is.

3 De Ruiter, *Welcome to the club*, p. 62.

4 Hoogerwerf, *Vooruitgang en verval*.

5 Ruiter en Smulders, *Literatuur en moderniteit in Nederland* maken melding van de visie van protestantse voorvannnen in het begin van de negentiende eeuw op de relatie tussen religie en vooruitgang in de zeventiende eeuw. Nederland zou toen zo groot geweest zijn dankzij de godsdienst, "dankzij de opstand en omwenteling die de Hervorming te weeg had gebracht" (p. 44). Ook de protestantse politicus Colijn stelde in de jaren dertig van de vorige eeuw naar aanleiding van de opkomst van automobiel en vliegtuig dat dat conform Gods bestel was: "Dit alles moet komen en veel meer nog voor het einde komt" (p. 27).

2. Islam: een geschiedenis van bloeiende wetenschappen en strikte theologen

De islam is ontstaan in de zevende eeuw van onze jaartelling op het Arabische schiereiland in een maatschappij die gedeeltelijk sedentair was en gedeeltelijk bestond uit rondtrekkende bedoeïenen. Stichter was de profeet Mohammed (570-632 n.Chr.), die door de moslims wordt beschouwd de laatste boodschapper van God. Minder dan tweehonderd jaar na de dood van de profeet had de islam zich verspreid over een gebied dat reikte van Spanje tot Oezbekistan. Bagdad was het centrum van dit wereldrijk, dat bestierd werd door de dynastie der Abbassiden. De middenperiode van het abbasidische wereldrijk (750-1258 n.Chr.) wordt geheel terecht gekwalificeerd als de gouden eeuw van de Arabieren en de moslims. Op alle mogelijke gebieden excelleerden zij: bouwkunst en architectuur, zeevaart, medicijnen, geneeskunde, wiskunde, natuurkunde, geografie en geschiedwetenschappen. Zij werden geïnspireerd door de overleving van de profeet, die gezegd zou hebben: *Streeft kennis na; zoek haar, al was het in China*. En kennis hebben de Arabieren gezocht. Bij hun verovering van het Midden-Oosten en Noord-Afrika stuiten zij op de hellenistische cultuur. Deze cultuur was doortrokken van het gedachtegoed van de grote Griekse denkers. De werken van deze denkers werden in de achtste en negende eeuw en ook daarna nog vertaald in het Arabisch. Zo kwamen de gedachten en filosofieën van Aristoteles, Plato, Hippocrates, Galenus en vele anderen bij de Arabieren terecht. De Arabieren waren in het geheel niet afkerig van de gedachten en ideeën van de Griekse denkers. Ze beschouwden ze niet als verdacht. Integendeel, ze incorporeerden ze in hun eigen boekwerken en bekeken vrijelijk en zonder ideologische dwang van bovenaf de validiteit van het Griekse denken in relatie tot het prille islamitische gedachtegoed. Ze namen veel van het Griekse denken over. Zo werd hun visie op de aarde en het heelal sterk bepaald door de Griekse geografie en astronomie-astroloog Ptolemaios (tweede eeuw n.Chr.), wiens verhandeling over de sterrenkunde onder de titel *Almagest* in Arabische vertaling beschikbaar was. Net als Ptolemaios gaven de Arabieren de ligging van plaatsen aan in lengte- en breedtegraden, gemeten vanaf de nul-

meridiaan die toen over de Canarische Eilanden liep.⁶ Ook in andere opzichten was het Abbasidische rijk ver ontwikkeld. Er bestonden bijvoorbeeld in de meeste grote steden ziekenhuizen, *maristan* in het Arabisch, die er van oudsher waren maar na de komst van de islam gewoon bleven functioneren. De aanwezige geneesheren, al of niet bekeerd tot de islam, bleven de klassieke Griekse medicijnkunst uitoefenen maar namen tevens kennis van de zogenaamde *tibb nabawi*, de geneeskunde van de profeet.⁷

Aboe Yousouf Ibn Ishaq al-Kindi, geboren rond het einde van de achttiende eeuw, wordt ook wel de filosoof van de Arabieren genoemd. Hij heeft een pioniersrol vervuld bij het overdragen van het Griekse filosofische gedachtegoed naar het Arabisch. Hij had een aanstelling in het zogenaamde *bayt al-hikma*, het huis der wijsheid, een wetenschappelijke instelling opgericht door de Abbasidische kalief in Bagdad in 832 n.Chr. Al-Kindi was er belast met de supervisie van de vertalingen van Griekse en Syrische werken. In zijn eigen filosofische werk ging hij doorgaans een heel eind mee met de gedachten van de Grieken maar daar waar ze botsten met de islamitische dogma's koos hij begrijpelijkerwijs voor de laatste. Zo waren de eerste hoofdstukken van zijn *Eerste filosofie* vooral aristotelisch van karakter maar stelde hij wel dat de duur van het bestaan van de wereld geheel afhankelijk was van de wil van God (en dat strookte niet met Aristoteles' idee dat het universum eeuwig was).⁸

De intellectuele bloei van de islamitische gouden eeuw was voor een groot deel te danken aan de houding van de machthebbers ten opzichte van de wetenschap en de buitenlandse filosofieën. Zij waren niet alleen belust op macht maar ook op kennis. Zij gaven zelfs christenen toestemming om wetenschappelijk werk te verrichten en lieten hen toe aan het hof als adviseurs. Uiteindelijk kwam er een einde aan deze bloeitijd. Het Abbasidische rijk raakte in verval, de religie verstarde. Het waren met name een tweemaal belangrijke religieuze ontwikkelingen die hiervoor verantwoordelijk waren.

6 Kruk, 'Aldebaran, alchimie en algebra'.

7 Lemma 'māristān', in: *Shorter Encyclopedia of Islam*, p. 326-327.

8 Leezenberg, *Islamitische filosofie*, p. 75.

In de negende eeuw was de mu'tazilitische ideologie, die sterk beïnvloed was door het Griekse denken, een belangrijke stroming binnen de islam. Ten tijde van khalief al-Ma'moen (813-833 n.Chr.) was zij zelfs de officiële ideologie van het rijk. De mu'tazilieten gingen uit van de absolute eenheid en rechtvaardigheid van God. Zij geloofden dat God niet van tevoren de bestraffing of beloning van de mens vaststelt maar deze pas later op zijn daden beoordeelt. De mens is dus vrij in zijn handelen. In een latere periode keerden de machthebbers zich tegen de mu'tazilieten. Het probleem was de beperking van de macht van God. De mu'tazilieten rekenden de mens verantwoordelijk voor zijn daden en kenden hem een vrije wil toe. Hun tegenstanders betoogden dat het ten enen male onmogelijk was dat de mens de schepper van zijn eigen daden is omdat God de enige Schepper en de Oorzaak van alles is. De mens beschouwen als schepper is niets anders dan *shirk*, afgoderij, het erkennen van andere goden naast God. Aboe al-Hassan al-As'jari (873-932/5 n.Chr.) formuleerde de tegenreactie, die erop neer kwam dat God volstrekt rechtvaardig maar bovenal almachtig is: Hij is de directe oorzaak van alle daden en gebeurtenissen. De mens is niet de schepper van zijn daden maar oogst wel de blaam of verdiensten van zijn daden. In die zin is hij toch verantwoordelijk voor zijn daden. De gedachte daarachter is dat de mens niet in staat is op eigen kracht te achterhalen wat goed en wat kwaad is. Is er onrecht in de wereld, dan is dat geen tekortkoming van God maar van de mens, die de goddelijke wil maar niet begrijpt.⁹ Of, in het Arabisch: *bilaa kayf*, "vraag niet waarom. Uiteindelijk kreeg deze deterministische stroming de overhand. Het spreekt vanzelf dat het theologische concept van de vrije wil van de mens en zijn vrijheid van handelen daardoor een slag werd toegebracht – met alle gevolgen van dien voor de creativiteit van de mens en diens intellectuele ontwikkeling. En deze beperking van de menselijke vrijheid werd versterkt door een andere, tweede ontwikkeling.

In de begintijd van de islam vonden er talrijke debatten plaats over de interpretatie van de koran en de *hadith*. De *hadith* bestaat uit een

9 Leezenberg, *Islamitische filosofie*, p. 62-63.

verzameling overleveringen over de profeet: uitspraken die hij zou hebben gedaan over allerlei onderwerpen en handelingen die hij zou hebben verricht met betrekking tot allerlei kwesties. Koran en *hadith* zijn de basis voor de islamitische wetgeving, de *shari'a*. In de beginperiode van de islam stond, zoals dat zo mooi heet, de 'poort van de *idjithaad*' (*idjithaad*: de persoonlijke inspanning om de bronnen kritisch te interpreteren) wijd open. Iedereen die onderlegd was in koran en *hadith*, was gerechtigd zich een opinie vormen over wat koran en *hadith* beoogden te zeggen over een bepaald onderwerp. Op grond van deze opinievorming konden wetten worden geformuleerd die samen met andere wetten gebundeld werden in wetboeken. Uiteindelijk ontstonden er vier gezaghebbende wetscholen die op punten van elkaar verschilden maar die het uiteraad met elkaar eens waren op de hoofpunten van de wetten van de islam, de *shari'a*. Na verloop van tijd neigden de wetgeleerden er echter toe de *idjithaad* naar zich toe te trekken als een recht dat hun alleen toekwam. In een later stadium stelden zij zelfs dat de poort van de *idjithaad* gesloten was en dat, met andere woorden, het islamitische rechtssysteem voltooid was en gesloten. Deze sluiting van de poort van de *idjithaad* voltrok zich rond het einde van de islamitische gouden eeuw. Daarnaast werd een belangrijke vorm van meningsvrijheid en maatschappelijk debat in de islamitische wereld afgesloten.

De hierboven beschreven ontwikkelingen bleken de doodsteek voor de islamitische gouden eeuw. Er kwam een einde aan de bloei van wetenschap en filosofie. De machthebbers schaarden zich aan de zijde van de orthodoxie en lieten geen ruimte meer voor debat. Zij voelden zich bedreigd van binnenuit (bijvoorbeeld door het militaire apparatus dat werd gedomineerd door de Turken) en van buitenaf (de dreiging van de Mongolen). Er was behoefte aan een religieuze canon die niet vatbaar was voor discussie en dus voor onzekerheid. Het gevolg was een intellectuele verstarung in de samenleving. Er werden alleen nog maar verzamelwerken gecompileerd zoals de kosmologie van Zakariya al-Qazwini (1200-1283 n.Chr.).¹⁰ Na de verovering

10 De Ruiter, 'Human embryology'.

van Bagdad door de Mongolen in 1258 n. Chr. belandde de Arabisch-islamitische cultuur in een zwarte periode. De effecten van dit verval en van deze intellectuele doodsheid zijn tot op de dag bespeurbaar in de islamitische wereld.

3. De islam van vandaag: de strijd tussen moderniteit en conservatisme

In de Westerse media wordt de islam herhaaldelijk als achterlijk, middeleeuws en intolerant beschreven.¹¹ Er lijkt alleen maar aandacht te zijn voor de negatieve kanten van deze godsdienst. Zelden wordt in de berichtgeving ruimte gegeven aan islamitische denkers die dit beeld willen corrigeren en een ander beeld willen scheppen van de islam. Een voorbeeld daarvan is de Egyptisch-Zwitserse islamitische intellectueel Tariq Ramadan. Geconfronteerd met een verstarde islam én met het feit dat er miljoenen moslims in West-Europa leven, tracht hij een wijze te formuleren waarop moslims naar tevredenheid kunnen leven als Europeaan én als moslim. In zijn publicatie *Les musulmans d'occident et l'avenir de l'islam*, verschenen in 2003 en later in Nederlandse vertaling,¹² geeft Ramadan op een vernieuwende wijze inhoud aan de begrippen *shari'a*, *daar al-islam* en *daar al-harb*. Hij doet dit door op spectaculaire wijze de poort van de *idjithaad* weer open te zetten. Het behoeft dan ook geen betoog dat zijn denken op veel weerstand stuit bij orthodoxe leidslieden van de islam en bij conservatieve gelovigen.¹³

- 11 Zie bijvoorbeeld: Janse, 'De dadels van Hassan', over de "hardnekkige mythe van de islamitische tolerantie".
- 12 Ramadan, *Musulmans d'occident et l'avenir de l'islam*, en idem, *Westerse moslims en de toekomst van de islam*.
- 13 Leezenberg geeft in zijn artikel in *Trouw* van 18 februari 2006 aan dat er in de negentiende eeuw eveneens islamitische denkers opstonden, onder wie Mohammed Abdoeh in Egypte, die pletten voor het heropenen van de poort van de *idjithaad* en die, door de intensieve contacten die er waren ontstaan met de westerse wereld, antwoorden zochten op westerse uitdagingen als moderniteit en verlichting in een nieuwe interpretatie van koran en *hadith*. Ramadan is in dit opzicht dus geen noviteit.

De termen *daar al-islam* en *daar al-harb* zijn sleutelwoorden in het denken van Ramadan. Zij laten zich vertalen als 'huis van de islam' en 'huis van de oorlog'. Sinds de begintijd van de islam maakten moslims onderscheid tussen gebieden waar de islam heerste ('huis van de islam') en gebieden waar de islam niet heerste ('huis van de oorlog'). In de praktijk kwam het natuurlijk voor dat moslims als een kleine minderheid woonden in gebieden waar de islam niet heerste. Ook kwam het voor dat er gebieden waren waar de islam heerste maar waar de overheden niet handelden volgens de islamitische wet. Er werden veel discussies gevoerd over de vraag hoe een goede moslim in beide situaties moest handelen maar ook over de vraag hoe de overheid, islamitisch of niet, zich diende op te stellen. Op een gegeven moment werd de regelgeving op dit punt, zoals op andere terreinen van de wetgeving, geconsolideerd. Er leek weinig aanleiding meer tot verdere discussie totdat zich in de tweede helft van de twintigste eeuw de unieke situatie voordeed dat miljoenen moslims zich opeens in een gebied bevonden dat gekwalificeerd moest worden als *daar al-harb*: West-Europa.

De tamelijk oorlogszuchtige historische term *daar al-harb* wordt door de meeste moslims in Europa tegenwoordig als ongemakkelijk ervaren. Hun niet-islamitische omgeving heeft weet van deze benaming en dat inspireert niet tot prettige contacten en integratie. Sommige islamitische leiders proberen een moderne draai te geven aan beide begrippen, maar stuiten daarbij op het feit dat de overheden in Europa nu eenmaal niet islamitisch zijn en dat waarschijnlijk ook nooit zullen worden. De gesloten poort van de *idjithaad* weethoudt hen ervan wezenlijk anders te gaan denken over de begrippen *daar al-islam* en *daar al-harb*. Zo niet Tariq Ramadan. In de genoemde publicatie zet hij uitvoerig uiteen hoe hij beide begrippen in Europese context ziet. Hij hanteert daarbij een opmerkelijk modern discours. Hij stelt onder andere dat door globalisering de wereld niet meer zo simpel verdeeld kan worden in 'wij' en 'zij'. Dat geldt ook voor de moslims. Vervolgens stelt hij onomwonden vast dat moslims in Europa Europese moslims zijn en dat het hun mogelijk moet zijn Europeaan te zijn én moslim. Hij neemt vervolgens afstand van de scheiding tussen *daar al-islam* en *daar al-harb*. Door de globalise-

ring is de islamitische *oemma*, de islamitische gemeenschap, er een die je overal op de wereld kunt tegenkomen, los van een geografisch bepaald gebied. Ramadan haalt zo de angel uit de discussie rond *daar al-harb* en *daar al-islam* en durft zelfs de vraag te beantwoorden hoe moslims in Europa met een niet-islamitische overheid om moeten gaan. Ramadan betoogt, gebruikmakend van argumenten uit de koran en de *soenna*, levensloop, van de profeet, dat de ware *shari'a* de weg van trouw is aan de overheid die boven de moslim is gesteld, ook als dit de Franse of de Duitse overheid is. Alleen als die overheid de moslim zou dwingen tot bijvoorbeeld het eten van varkensvlees of het drinken van alcohol, dan zou deze dat moeten weigeren. Ramadan stelt echter vast dat de Europese overheden zulke dingen niet doen en dat moslims dus met een gerust hart in Europa kunnen leven en werken. Hij spoort hen daarom aan mee te bouwen aan Europa, aan de Europese economie en de Europese wetenschap, verwijzend naar de beroemde uitspraak van de profeet Mohammed die de gelovigen aanzet tot het zoeken van kennis, al was dat in China. Het behoeft geen betoog dat het discours van Ramadan koren op de molen is van de integratie-aanhangers in de Europese politiek. Hij is dan ook een veelgevraagde gast in debatten, vaak met als tegenspeler Aboe Jahjah uit Antwerpen. Toch heeft hij niet veel aanhang. De moslims van Europa zijn wantrouwig tegenover de Europese overheden en zich zeer bewust van het latente en soms openlijke racisme en anti-islamisme om hen heen. De conservatieve stromingen zijn in hun midden sterk vertegenwoordigd. De Egyptische sheikh Yousuf al-Qaradaoui, die oproept tot een zuivere en bijna verzoeningsloze islam, krijgt veel meer weerklank. Ook de boodschappen van Osama bin Laden, die overigens niet veel meer behelzen dan verzet tegen joden, kruisvaarders en de Verenigde Staten (aldus een recente analyse van zijn teksten door de bekende Franse islamoloog Gilles Kepel),¹⁴ vallen niet op dorre bodem. Verder wordt Ramadan ook gewantrouwd door conservatieve Europese en Amerikaanse *hardliners*. Ondanks zijn pleidooi voor een islam die past in Europa, ver-

14 Zie: Kepel, *Al-Qaida dans le texte*.

denken zij hem van een geheime agenda waarin de islam Europa gaat overheersen. Was zijn grootvader, Hassan al-Banna (1906-1949), niet de stichter van de Moslimbroederschap in Egypte? Vanwege dat wantrouwen werd het Ramadan onmogelijk gemaakt een aangeboden hoogleraarspost in de Verenigde Staten te vervullen. De Amerikaanse autoriteiten weigerden hem een visum te geven.

De boodschap van een islam die vreedzaam past in Europa, die meebouwt aan Europa en die Europa verder in de vaart der grootmachten stuwt, is aan slechts weinigen echt besteed. De moslims zelf zijn wantrouwig en kiezen in meerderheid voor een veilige en dus conservatieve islam. Daarnaast speelt de Europese pers bepaald geen positief katalyserende rol. Om maar één voorbeeld te noemen: het *Algemeen Dagblad* kwam in het weekend van 18 februari 2006 met een bijlage over de islam in Nederland onder de veelzeggende titel 'Angst in de polder. Islam in Nederland'. De bijdragen aan deze bijlage waren tamelijk neutraal van toon en allerminst ophitsend, maar de gekozen titel van de bijlage sprak boekdelen en zal wellicht meer impact hebben gehad op de lezers, als ze alles al lazten, dan de genuanceerde inhoud. Ook de onverzoenlijke toon van veelgeciteerde en populaire (ex)-politici zoals Ayaan Hirsi Ali, die te pas en te onpas stelt dat *alle* moslims onverzoenlijk zijn en in wier stukken zeer zelden een woord te lezen valt over Ramadan, inspireert bepaald niet tot een dialoog en tot een mogelijke positieve inbreng van moslims in Nederland.¹⁵

4. Tenslotte

Ik hoop in deze bijdrage aannemelijk te hebben gemaakt dat islam en maatschappelijke bloei, vooruitgang dus, geen onverenigbare grootheden zijn. En meer in het algemeen kan gesteld worden dat religie een positieve rol kan spelen in de ontwikkelingen in een maatschappij. Ik moet echter ook vaststellen dat de islam in Europa op dit moment nog weinig positiefs inbrengt of – beter gezegd – in kán

15 Ayaan Hirsi Ali in: Vink en Rutenfrans, *De terugkeer van de geschiedenis*.

brenge. De hervormers en verlichters roepen op tot een verandering ten goede, maar de islamitische massa's en de Westerse politici en media willen er, om voor ieder verschillende redenen, doorgaans niet aan. Blijkbaar kan een religie alleen bijdragen aan maatschappelijke bloei indien zij zich onbedreigd voelt en bovendien een zekere tolerantie kan opbrengen ten opzichte van zichzelf, zoals dat het geval was ten tijde van de Abbassiden. Alleen in een dergelijk klimaat komt religie tot haar recht en kan eenieder, ook de niet-gelovige, profiteren van de zegeningen van de godsdienst. Religie is in deze laatste zin dus niet achterhaald; religie kan voor bloei zorgen maar het is niet gemakkelijk aan de voorwaarden voor het creëren van een dergelijke situatie te voldoen.

Literatuur

- Hoogerwerf, A., *Vooruitgang en verval. Denkers over geschiedenis en toekomst*, Budel: Damon, 2006.
- Houellebecq, M., *Elementaire deeltjes*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 1999.
- Houellebecq, M., *Mogelijkheid van een eiland*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 2005.
- Janse, S., 'De dadels van Hassan zijn net iets groter dan ze zijn', in: *Trouw*, 25 februari 2006.
- Kepel, G., *Al-Qaida dans le texte. Ecrits d'Oussama ben Laden, Abdallah Azzam, Ayman al-Zawahiri et Abou Moussab al-Zarqawi*, Paris: Presses Universitaires de France, 2005.
- Kruk, R., 'Aldebaran, alchimie en algebra. Wereldbeeld en wetenschap in de Arabische wereld tussen 1150 en 1400', in: Dirk E.H. de Boer (red.), *Kennis op kamelen, Europa en de buiten-Europese wereld* (Amsterdam: Prometheus, 1998), p. 176-210.
- Leezenberg, M., 'De twee verlichtingen van de islam', in: *Trouw*, 18 februari 2006.
- Leezenberg, M., *Islamitische filosofie. Een geschiedenis*, Amsterdam: Bulaaq, 2001.
- Ramadan, T., *Musulmans d'occident et l'avenir de l'islam*, Paris: Actes Sud/Sindbad, 2003.
- Ramadan, T., *Westerse moslims en de toekomst van de islam*, Amsterdam: Bulaaq, 2005.
- Ruiter, F., en W. Smulders, *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990*, Amsterdam, Antwerpen: De Arbeiderspers, 1996.
- Ruiter, J.J. de, 'Human embryology in Zakariya al-Qazwini's The Marvels of Creation', in: *Tijdschrift voor de geschiedenis der Geneeskunde, Natuurwetenschappen, Wiskunde en Techniek*, 9 (1986), p. 99-117.
- Ruiter, J.J. de, *De statistieken der religies. Beschouwingen over de joods-christelijk-islamitische traditie van ons land*, Budel: Damon, 2005.
- Ruiter, J.J. de, *Welcome to the club en andere verhalen over cultuur, politiek en religie*, Amsterdam: El Hizjra, 2003.
- Shorter Encyclopaedia of Islam*, Leiden: Brill, 1974.
- Vink, J., en Chr. Rutenfrans (red.). *De terugkeer van de geschiedenis. Letter & Geest*, Amsterdam: Trouw, Antwerpen: Uitgeverij Augustus, 2005.

ESSAYS

De strijd tussen jodendom, islam en christendom, tussen geloof en atheïsme: religie is een belangrijke factor in sociale en politieke spanningen. Religieuze aspecten van conflicten zijn uitgebreid in het nieuws waardoor het lijkt dat religie de grote boosdoener is. De berichtgeving brengt religie in verband met conservatisme, intolerantie, gewelddadigheid, vrouwonvriendelijkheid, onredelijkheid, obscurantisme, onvrijheid; om maar een gemakkelijk uit te breiden lijstje te noemen. Maar zijn zij werkelijk ingrediënten van religie of zijn het maatschappelijke verschijnselen waarvoor religie als legitimatie of excuus dient?

In deze bundel worden bezwaren tegen religie kritisch tegen het licht gehouden. Is religie in zichzelf gewelddadig? Intolerant? Conservatief? Maatschappelijk achterhaald? Repressief? Of hebben die negatieve eigenschappen weinig met religie te maken? Hebben zij eerder te maken met de bekrompenheid van gelovigen die menen dat hun gewelddadigheid, intolerantie of conservatisme door God worden gelegitimeerd? Of met de bekrompenheid van ongelovigen die menen dat mensen die gelovig zijn noodzakelijkerwijs gewelddadig, intolerant en conservatief zijn?

In deze publicatie laten wetenschappers hun licht schijnen over deze vragen. Ze komen tot antwoorden die genuanceerder zijn dan veel gelovigen en ongelovigen lief is.

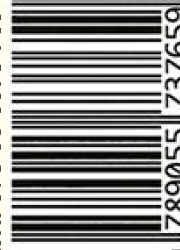
De bundel verschijnt naar aanleiding van de gelijknamige lezingenreeks en een seminar over religie en geweld, initiatieven van het Soeterbeeck Programma van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Soeterbeeck Programma

Radboud Universiteit Nijmegen

ISBN: 978 90 5573 765 9

9 789055 737659